

ТАТЈАНА В. МИХАЈЛОВИЋ¹
МИЛЕ Ђ. ИЛИЋ²
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ ПЕДАГОГИЈЕ

ХРИСТОЛИКОСТ ПЕДАГОГИЈЕ СВЕТОГ САВЕ

САЖЕТАК. У српском је народу Свети Сава био просветитељ, учитељ свега у животу. Аутори сматрају да се може говорити о педагогији Светог Саве под условом да се појам педагогије схвати у ширем значењу, а не као технички и модеран израз за једну научну дисциплину. Ипак, свака педагогија у ширем смислу почива на схватању суштине човека, његовог живота, света у коме живи. Тада је оправдано светитеља Саву сагледати као просветитеља у смислу савременог рационалистичког васпитатеља.

Примарни и секундарни извори проучавања експлицитно указују како Свети Сава има судбину да кроз историјске епохе прима на себе „наслаге“ идеја, мишљења, веровања испод којих се без обзира на утицаје нашао лик правог светитеља, педагога своје земље и свога народа. Бекство Савино у манастир значило је полазак у духовну дисциплину, аскезу, осамљенички свет из чијег царства се доноси светлост, стечена мучним и напорним подвизима захваљујући христоликом начину живљења. Терминолошко значење појма христоликоност подразумева човека као истинско христолико биће, христоликоност душе, светост и неприкосновеност његове личности за којом је тежио Свети Сава. Педагогија Светог Саве има обележја христоликоности, која се огледа у директно и индиректно формулисаној циљу васпитања човека – верника православља који поседује, али и негује божанске, христолике врлине. Рад садржи идентификовану главну обележја педагогије Светог Саве која свој смисао тражи у бескрајном приближавању светости кроз напоре, подвиге, саограничења, молитвена расположења и веру у вечни живот,

¹ tatjana.mihajlovic@ff.unibl.org

² mile.ilic@ff.unibl.org

Рад је примљен 24. марта 2019, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 26. новембра 2020.

једном речју у христоликом начину живљења и њиме васпитања деце, младих и одраслих у духу обожења и православно-светосавског просветљења.

Футуролошки посматрано, принципи православне педагогије за Светог Саву имали су за циљ оптималну реализацију имплицитних образовних, функционалних и васпитних задатака са жељом да се васпитањем негују особине попут човекољубивости, правдољубивости, истинољубивости, родољубивости и христољубивости које готово не стају у нашем времену.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: христоликиост; принципи православне педагогије; педагогија Светог Саве.

УВОД

Свети Сава је заслужан што се Српска православна црква релативно рано почела бавити темељним верским, црквеним, па и неким педагошким питањима, пре осталих православних цркава. У *Номоканону* из XIII века Свети Сава је написао обавезу да сваки свештеник буде истовремено и учитељ, да описмењава децу. Лично, Свети Сава је радио много на просвећивању народа и први је српски просветитељ који „отачство своје просветли“ (Марјановић-Душанић, 2004, стр. 236). Захваљујући *Карејском штићу* којим се руководе свештенослужитељи, обавезу просвећивања Свети Сава је пренео на игумане и калуђере у манастирима. Српска православна црква, захваљујући Светом Сави, имала је право да отвара народне школе и руководи њима. У прилог томе говоре чињенице да је организовала своје Богословије и школовала свештенике који су истовремено били и први српски учитељи. Историјски извори указују да се Српска православна црква озбиљније интересовала за проблеме васпитања, образовања и наставе отварањем Богословског факултета у Београду 1920. године. Тако се педагогија православља уобличава и систематски развија као посебна научна дисциплина, за што су, пре свега, заслужни професори који у то време предају педагогију на Богословском факултету.

У блиској историјској прошлости Поткоњак (2012) поставља питање да ли је адекватније говорити о „педагогији православља, или о православној педагогији“ (Поткоњак, 2012, стр. 241). Овај аутор примећује да су у употреби мање прецизне синтагме попут „црквена педагогија и дожанска педагогија“ (Поткоњак, 2015, стр. 7), констатујући да се поменуте синтагме о називу ове педагогије могу користити само условно, све док се не „консти-

туише та педагогија, а самим тим реши и њен назив“ (Поткоњак, 2015, стр. 7). Заправо, може се говорити о проблемима васпитања и образовања, њиховом циљу у православљу, односно светосављу, с обзиром на чињеницу да многа теоријска питања педагошке науке у оквиру православља нису ни постављана. Она нису систематски разматрана у смислу конституисања посебне српске, као дела заједничке за све православне цркве, педагогије православља.

Педагогија православља инсистира на људскости, човечности, духовности, вредносној опредељености, на *одошењу човека да ѿо-сѿиане човек*, на његовој боговечности, на отворености свога срца и душе (Богдановић, 2008, стр. 62–63). Према педагогији православља друштво и човек не треба да мисле само о својим тренутним, него и о дугорочнијим и будућим вечним и божанским људским, али и друштвеним потребама (Црњански, 1988). Педагогија православља је и Савина педагогија која захтева развијање – васпитање – одређених људских, духовних (божанских, богочовечанских) врлина и вредносних система сваког човека (Поткоњак, 2013, стр. 98–99). Треба истаћи да Свети Сава не говори прецизно о питањима васпитања и образовања. То је и разумљиво с обзиром да културно-духовни миље XII и XIII века не даје повода за претпоставку о посебно израженој свести о томе или бар не у оној мери у којој се то данас подразумева (Миливојевић, 1996, стр. 378–379). Ипак, у свему што је Свети Сава писао има много реченог о човеку, његовом смислу живота, о односу човека према Богу, другим људима, о његовим врлинама и манама (Продић, 2013, стр. 57–58). Педагогија православља, али и педагогија Светог Саве има обележја христоликости, која се огледа у директно и индиректно формулисаном циљу васпитања човека – верника православља који поседује, али и негује божанске, христолике врлине. С обзиром на то да у нашем раду желимо указати на христоликоност педагогије Светог Саве, сасвим је оправдано додати управо и суштинску одредницу педагогије православља, а то је светосавље које произилази из православља.

Многи указују да је „светосавље само други израз за српско православље“ (Поткоњак, 2015, стр. 9). Када је реч о светосављу и његовом правом смислу, значењу и актуелности, за Трнавац оно је „учење Светог Саве (Растка Немањића)“ (Трнавац, 2012, стр. 507). Појам светосавља упућује нас на духовну зрелост српскога народа, на његову православљем надахнуту просвету и културу, која је нераскидиво везана за личност и просветитељ-

ску делатност Светог Саве (Трнавац, 2012). Захваљујући Светом Сави православље је прожело и духовно препородило народно биће, а тиме га и оспособило за стварање и неговање аутентичне хришћанске културе. Свети Сава је тако постао и остао сведок Христовог васкрсења до данашњег дана, до краја света и века (Амфилохије Радовић, 2006, стр. 5–7). О овоме говоре и његови списи прожети библијском речју из „светоотачке књижевности“ (Поткоњак, 2015, стр. 12), док дуготрајни пост, усамљенички подвижнички живот и архипастирски рад представљају Светог Саву као правог духовника, који жели да достигне крајњи циљ и смисао свога постојања, а то је христоликост.

Христоликост, заједно са својим еквивалентом боголикост, чини суштину човековог бића (Поповић, 2004). Терминолошко значење христоликости, према нашем мишљењу, представља потпуну прихваћеност хришћанско-православних вредности и њихово остварење у овоземаљском животу данас (Илић и Михајловић, 2016). За Светог Саву христоликост подразумева човека као истинско христолико биће, христоликост његове душе, светост и неприкосновеност његове личности (Ступар, 2015). Пронаћи христоликост у човеку значи пронаћи извор свих његових вредности и моћи. У нашој христоликости, је срж личности и срж слободе (Ступар, 2015, стр. 92–94). Отуда присуство Бога у нама помаже, развија, усавршава нашу личност и нашу слободу. Христоликост, односно боголикост подразумева човеково осећање Бога, човекову свест о Богу, човекову чежњу за Богом, човекову огромну слободу, човеков вечни живот, човеково отимање од смрти и човеково хрљење ка свему што је вечно (Вујић, 1935, стр. 337–338). У тој христоликости је и суштина човековог бића, неуништива и бесмртна. Она чини основу човекове личности, чини човека изузетним бићем, оним чиме човек и јесте човек (Поповић, 2004, стр. 378–379). Управо је за Светог Саву смисао личности у човековом остварењу, у његовом „поновном рођењу и учествовању у нествореној обожујућој енергији Божијој“ (Влахос, 2003, стр. 268). Што је више Бога у човеку, његова личност је јача, савршенија, бесмртнија, а слобода већа, безграничнија, светија (Влахос, 2003). Човек за Светог Саву тако поприма митске димензије, с обзиром на то да у њему постоје „две природе: божанска и човечанска“ (Поповић, 2004, стр. 93). За Светог Саву то је разлог да се у одређеном периоду живота педагошки делује. Васпитањем и образовањем усмерава се развој личности, чиме ови педагошки процеси постају саставни део интегритета чове-

кове личности која се рађа у Христу, док се кретање човека од иконе ка Прволику, описује библијским изразом *ујодобљење Боју* (Мандзаридис, 2003). Ако човек поседује више врлина и прихвата свету тајну, то га потпуно уподобљује Богу. Циљ хришћанског живота је обожење (theosis) и достиже се заједничким напорима, сарадњом и синергијом између Бога и човека (Мандзаридис, 2003). Обожење је учешће човека у „Божијем личном постојању“ (Маројевић, 2016, стр. 19). За Светог Саву неопходно је да човек усваја знања, вештине и навике, али и моралне врлине и вредности, са жељом да достигне христоликост душе, светост и неприкосновеност своје личности. Сједињење човека са Богом могуће је управо захваљујући врлинама које утичу на христоликост његове душе. Што човек поседује више божанских врлина и прихвата свету тајну то подстиче христоликост његове душе.

ХРИСТОЛИКОСТ – СМИСАО ЖИВОТА СВЕТОГ САВЕ

Живот и рад Светог Саве је она упоришна тачка српског народа после које настају и развијају се скоро све значајније цивилизацијске, духовне и културне тековине које данас чине саставни део наше националне традиције. Зато је занимљиво размотрити време, личност и рад Светог Саве са једног специфичног становишта – из угла који би могао бити релевантан за педагогију Светог Саве, а то је њена христоликост. Имајући то у виду, Вујић (1935) указује на наша два знаменита просветитеља: Светог Саву и Доситеја Обрадовића, који су имали другачија схватања о човеку и животу, о духовним вредностима којима треба тежити. Просветитељ Свети Сава схватао је човека кроз христоликост његовог живљења. Доситеј Обрадовић своја сазнања о човеку и животу вежује за стицање смислених знања заслепљен рационалистичком просвећеношћу (Јевтић, 1977; Тасић, 2018). За Вујића (1935) одлазак Светог Саве у манастир и Доситејево бекство из манастира имали су у нашој културној историји различит симболички значај. Савин одлазак у манастир значио је полазак у духовну дисциплину, аскезу, осамљенички живот, у царство које није од овога света и из ког царства доноси светлост, стечену „мучним и напорним подвизима христоликости“ (Вујић, 1935, стр. 337). Такође, повезано је са црквом која својим члановима помаже да постигну крајњи циљ и смисао свога постојања, а то је христоликост живљења. Улога цркве за Светог Саву је да одржава ове непромењене духовне вредности тако што чува истоветне

хришћанске принципе и правац кретања који иду од људског ка божанском, односно потпуном уподобљењу са Богом. У овоземаљском свету за Светог Саву човеков позив је да своју боголикоост претвори у богочовечност, да се сав охристови, охристолици: да Христово обличје постане у њему; да достигне меру раста висине Христове. Он Бог – ми боголики. Он Христос – ми христолики (Ступар, 2015, стр. 93–94). Доситејев одлазак из манастира је бежање из тог „света духовности у свет где је човек све и где може све“ (Вујић, 1935, стр. 337), где је жеља за учењем „вукла Доситеја у један другачији, далеки свет“ (Тасић, 2018, стр. 21).

Светосавственост и доситејство су два различита смисла живота и животна пута (Вујић, 1935). Према писањима Доментијана и Теодосија, полазна животна тачка за Светог Саву била је истина примана вером (Амфилохије Радовић, 1993). Савин смисао живота у овом свету био је изграђен на два начела: прво начело је непрекидно богослужење, а друго начело у вези је са његовим аскетским начином живота (Коларић, 2004). Јустин Поповић (2014) наводи да је Свети Сава постао светим помоћу Једино Светог: помоћу Богочовека. Живећи њиме он је божански усавршио себе, обогочечио своје диће, те је и све његово постало свето, богочовечанско, еванђелско (Јустин Поповић, 2014, стр. 33–34). Милош Црњански (1988) сматра да је животни пут Светог Саве везан за неуморног духовног и црквеног вођу, који све и без остатка жртвује интересима националне цркве и државе: Његов животни пут обележен је као пут духовног препородитеља народа, Христов мисионар свега. Исидор Граорац (1997) указује да је у Светом Сави сабрано све наше разумевање хришћанства. У прилог казаном је и Савина *Беседа* о правој вери одржана у манастиру Жича. Жича, заједно са манастирима Хиландар и Студеница, Хиландарски типик, Студенички типик и Законоправило или Номоканон, представљају стубове на којима се темеље и одређују правци свеукупног духовног и световног живота Срба (Петровић, 1995, стр. 79). Свети Сава као велики богослов (Алексић, 2019, стр. 313–314) у жичкој *Бесеги* указао је на основне и догматске истине православља: тајне Свете Тројице, тајне личности богочовека Христа и нашег спасења, тајне цркве и црквености, тајне крштења, где се по мишљењу Јевтића (1977), ради о *іпананој доімаіици*. Тако је Свети Сава засновао српско монаштво на светоотачком предању и искуству *созерцаіељноі*, духовног и *іпракіічноі* подвижництва. Желио је да се кроз делатно дође до благодатног боговиђења (Алексић, 2019). Такође, на сабору у Жичи, Свети Сава је

одржао беседу *Поученије*, о исповедању праве вере и проклињању свих безбожника, отпадника вере, кривоверника, а затим указао како треба христолико живети и понашати се. На основу казивања монаха Теодосија (1966), Свети Сава је желио да међу православним српским народом обнови свету, праву, божанствену веру у Оца и Сина и Светога Духа, да се на, „изван ма које јереси, правоверни обнављају на начин свете вере“ (Теодосије, 1966, стр. 191). Свети Сава у *Бесеги* моли свој народ да са љубављу усвоје истините речи вере, тј. „догме које им он проповеда“ (Јевтић, 1977, стр. 169). Савина *Бесега* представља христолошко исповедање богодолочно и непогрешиво изложено правом вером о Господу Исусу Христу као о једној Личности, али у два савршеним природама, божанском и човечанском. Такође, указује на појам благочешћа, богословски појам који обухвата: молитву, заповести Божју и свету веру Христову, духовну науку. Православном побожношћу, благочешћем, Свети Сава подразумева вољу Божју, која садржи све ово (Јевтић, 1977). Указује да је потребно да се хришћани моле свугде, да имају чисту веру, молитву честу и подвиге: пост, бдење, смирење, покајање (Алексић, 2019). Савина *Бесега* је полазна станица на светосавском путу православног народа српског, који се кроз историју колебао између безбоштва и хришћанства, на једној, и између православља и јереси, на другој страни. Жичка *Бесега* Светог Саве може се сматрати правим *Устави*-вом српског народа, који никада није изгубио на актуелности, на чијим ставовима се може изградити целокупни црквено-народни живот и обезбедити будућност српске државе. Православна црква почива на идеологији богочовека Христа, који је мера узрастања сваког човека за Светог Саву. Стога данас има немерљив значај за српски народ.

За разлику од Светог Саве, Доситеј Обрадовић свој животни пут види у рационалистичким етичким погледима. По угледу на античке филозофе, у својим сазнањима истиче суштинску повезаност знања и врлина. Као и Сократ, Доситеј Обрадовић сматра да се за истином може трагати разумом (Hothersall, 2002). Такође, прихвата и Платонову највишу идеју, идеју доброг. Подређена је идеји истине, лепоте, праведности. Као рационалиста, слично Декарту, Русоу, Волтеру, Доситеј Обрадовић проглашава здрав разум основ свега, а оно што је противно здравом разуму, треба оддацити као „застарело и штетно“ (Парлић-Божовић, 2011, стр. 27). Тако, где год би могао наћи грађданске русијске историјске књиге (Обрадовић, 1985), Доситеј их узима на читање. На

овај начин почне се воздуђивати у Доситеју жеља и другачијих књига осим црквених (Тасић, 2018). Здрав разум за Доситеја постаје врховни судија у свим питањима, једино оруђе сазнања, највећи божији дар. Ово је разлог што са просветитељима XVIII века има „неограничено поверење у човека који постаје мера и мерило свега“ (Бановић, 1952, стр. 13). Све што је противно здравом разуму у животу треба одбацити као застарело и штетно за просветитеље (Реџић, 2006, стр. 17–18). Сви људи могу бити добри, „но за доћи к добродјетели, ваља најпре истребити злобе“ (Обрадовић, 1985, стр. 118). На овим и сличним поставкама о доброти и вери у људе, оптимизму и могућностима остварења срећнијег живота, заснивају се Доситејеви животни погледи, након одласка из манастира Хопово.

Супротности су очигледне, јер где се појави симбол Доситеја, ту престаје симбол светосавствености (Вујић, 1935, стр. 339–340). Долазак Растков у манастир је опредељење за христоликост живљења која се налази у истини, понизности, праведности, поштовању, љубави према свим људима. За Растка, извор и снага, деловање, уверења и мишљења су једна нераздвојива целина човека и само тако могу бити право и чисто христолико живљење. Доситејев одлазак из манастира је опредељење за живот са предзнаком рационалистичког хуманизма и *жизжак* људског разума. Основа Савиног просветитељства је светост, прожета христоликошћу живљења; основа Доситејевог просветитељства је одбацивање духовне дисциплине и уздизање себе и своје моћи (Вујић, 1935; Zjenjkovski, 1935). Разлог схватања Савиног просветитељства је мудрост коју је окусио из божанских књига и указао да су „царство и богатство, слава и сјај и свака срећа многометежни и непостојани“ (Теодосије, 1966, стр. 94). Савина визија вечног света, коме није био познат ни рационализам, ни национализам, није имао везе са Доситејевим деизмом, ери ослобађања, хуманизма, „тријумфа разума као једине светлости и човека као свемоћнога бића коју је желио Доситеј“ (Вујић, 1935, стр. 338). То је разлог да школе у периоду Светога Саве нису школе које је желио Доситеј. Просвета Светог Саве није просвета Доситеја. Просветитељство Светога Саве није Доситејево просветитељство. Али и поред тога, Доситеј Обрадовић, као и многи мислиоци тога времена познавали су и са великим поштовањем односили се према делу Светог Саве.

Доситеј Обрадовић поменуо је чудеса која је чинио Свети Сава у свом делу *Живои и њрикљученија* (Обрадовић, 1985). Такође,

претпоставља се да је идеја о набавци звона са „ликом Светог Саве за Велику школу могла доћи од Доситеја Обрадовића и Вићентија Ракића“ (Дурковић-Јакшић, 1977, стр. 390). Црквено звонно имало је своју симболику и намену: дуги низ година позивало је народ на молитву, опомињало на заједницу са мајком Србијом, подсећало на тешко и опасно време (Дурковић-Јакшић, 1977). С правом се може казати да историја српске средњовековне просвећености почиње искључиво Светим Савом (Црњански, 1988). Заштитници породице Светог Саве, Немањићи обележили су средњи век као династија у својој светлости, „као метеори“ (Црњански, 1988, стр. 16), који су дали печат просветилачкој српској епохи. Свети Сава је поред државне и верске организације дао основе за школско васпитање српске деце и младих. Манастири у Савино доба били су седишта у којим се стицало образовање за свештеничке дужности. Свети Сава, у манастиру Студеница, оснива центар црквено-државне и просветне делатности. Захваљујући Светом Сави постојао је целовит систем образовања свештеника и калуђера, који су једини образовани учитељи у Србији тога времена (Вукићевић, 1867). Сам систем је обухватао три нивоа: основно описмењавање – учење књига, виши ниво образовања стицао се у епископском седишту и највиши ниво образовања добијао се у Жичи, архиепископском седишту, престоници просветитељства (Црњански, 1988). Ради се о школи која је при епископији била највише богословско училиште које би данас одговарало нивоу Теолошког факултета (Парлић-Божовић, 2011, стр. 16–17). На ова три нивоа училишта, учило се читање и писање (стицала писменост, појање, црквени обреди, права и дужности, чистоћа православне вере, историја српског народа, која се налазила у уводима манастирских типика).

За разлику од Светог Саве који је у својој личности остварио идеал православне духовности у мери у којој је она највише доступна човеку, Доситеј Обрадовић верује у доброту људи, у оптимизам (Сенић и Petrović, 2012). Његове просветитељске идеје усмерене су на жељу да се осавремени школство, против механичког учења је, жели отворити школе независно од цркве. Такође, у својим рационалистичким погледима истиче суштинску повезаност знања и врлина, важност људског разума (Hothersall, 2002). Под утицајем француских материјалиста, Доситеј Обрадовић указује да од васпитања зависи не само срећа и благостање појединца већ и целокупног друштва (Обрадовић, 1985). У самом дефинисању циља васпитања истиче основну мисао просветитеља,

а то је да васпитање треба створити услове за срећан живот, како појединца тако и целокупног друштва. Један од важних задатака за Доситеја је просвећивање народа. Подразумевало је борбу против сујеверја, незнања и свих штетних и застарелих обичаја. Жели да свој народ изведе из заосталости и уведе у светску цивилизацију и културу. То је разлог да објављује одлучну „борбу против незнања и верске затуцаности маса“ (Бановић, 1952, стр. 125). Својим схватањем цркве Доситеј Обрадовић јавља се као убеђени апостол верске толеранције. Он не одбацује цркву, већ је само против једног црквеног убеђења и против оних црквених установа које спречавају слободно расуђивање и културни напредак (Šmaus, 2011, стр. 38–39). Попут многих хуманиста просветитеља, сматра да наука може растерати мрак и унети светлост у живот човека. У духу филозофије просвећености Доситеј Обрадовић науку ставља изнад свега, а са друге стране објашњава зашто се неки необразовани народи противе просвећивању у науци.

Може се казати да је Савино просветитељство почивало на његовом светитељству (Вујић, 1935). То је разлог да педагогија Светог Саве почива на извесним метафизичким претпоставкама које не треба тражити међу „хрпама филозофија“ (Вујић, 1935, стр. 338). Она је мисао хришћанског предања за коју је Свети Сава живио. Из Савине хришћанске, аскетске метафизике проистекла су схватања о основним педагошким проблемима везаним за васпитање и образовање. Кроз напоре, подвиге, саограничења, веру и честу молитву у вечни живот (Бојовић, 2002), може се достићи крајњи циљ његовог христоликог живљења. Такође, смисао христолике педагогије је у светосавствености, очишћеној од кривих тумачења и пребацивања на туђа духовна земљишта (Вујић, 1935, стр. 339–340). Тако су његова житија (посебно *Житије Свјетіої Симеона*) представљала живу методу васпитања народа на примерима праведника и подвижника. Свети Сава показује да се човек стално може дограђивати и да се све може довести до савршенства, јер су човекова својства васпитљива (Сладоје Бошњак, 2019). У васпитању, важност даје самоизграђивању, под којом подразумева властиту активност, контролу, самоконтролу, самодисциплину. У Савиним житијима осветљава се утицај породице на васпитање, посебно однос оца и сина, као израз дубоке љубави, прво оца према сину, затим и сина према оцу, хвали се очинство, утврђује патријархални поглед на свет и нуди спектар емоција које из тог погледа произилазе (Павловић, 1998, стр. 15–16). Делујући на људе својим примером, Свети Сава није просвећивао

децу директно, него причом: најпре их је разумео, а онда заједнички прозборио на њиховом, дечијем језику. Вероватно је желео да се сретне са њима, да се заједнички радују и откривају по нешто, са пуно поверења, искрености, толеранције, која је и данас легитимна и универзална вредност и чини част светосављу (Граорац, 1997; Сладоје Бошњак, 2019).

Као највећи учитељ, Свети Сава је својим примером упућивао, водио и саветовао своје ученике. За њега је просвета светост и боголикост, а обраћајући се својим ученицима говорио: „Он је наставник сваком добру и добри учитељ [...]“, мислећи на Исуса Христа (Коларић, 2004, стр. 133). У *Светом њисму* „Исус Христос се назива – Путем, Дверима, Добрим пастиром, Животом, Васкрсењем и Светлошћу“ (Капсанис, 2004, стр. 24), што је и сам Свети Сава био. Сагласно са православним исповедањем својим христоликим учењем (Сладоје Бошњак, 2019), Свети Сава обнављањем и обликовањем човека по образу оног који га је створио и неговао напитавање (храњење) вечном дожанском светлошћу, истином, лепотом и добротом – свим дожанским савршенствима (Амфилохије Радовић, 2006), васпитава своје ученике. Васпитање човека за Светог Саву је његово непрекидно узвишавање од приземности ка дожанским савршенствима. На развој личности делују и други фактори, посебно утицај имају они у оквиру друштвене средине попут културе, традиције, обичаја, веровања и др. Значајне су легенде попут Извора са благословом Светог Саве у Одмењу, где се Одмењска вода користила за видање рана и припремање мелема за лечење разних болести, затим испосница Савине воде, која се налази изнад Овчарско-кадларске клисуре. Воде су лековите и постоје народна веровања која се негују вековима, да је Свети Сава управо освештао воду (Ђоровић, 1995). Светом Сави су се тако приписивала многа чудеса, а постоји низ анегдота о његовој свемоћној сили (Црњански, 1988). Савин благослов није никад пресахнуо, него је и данас спасоносно уточиште онима који желе да умножавају Божије дарове у себи. Извори духовних вода које је отворио Свети Сава и данас су питки и животворни. Ко са њих пије, по Јеванђељу Божијем, неће никад ожедњети, него ће имати истине и живот вечни (Ђоровић, 1995).

Други важан педагошки проблем за Светог Саву је образовање. Према Санду и Живковићу (2015) и Амфилохију Радовићу (1993), образовање значи обнављање образа Божијег у човеку, његово разоткривање и развој. Човек је икона Божија кога Свети Сава животом речи Божјом и предавањима праве вере, нарочито у догмат-

ским беседама (попут беседе *Поученије*), жели издићи изнад свих осталих створених живих бића. Ученик и први биограф Светог Саве, Доментијан (1970), посведочио је и записао да је догоносни и равноапостолни отац Српске и Васељенске православне цркве, Свети Сава, као велики богослов „храњаше христољубиве душе корисним беседама и духовним речима, Христом испуњен свим духовним даровима [...] свагда горећи Духом Светим за стадо своје“ (Доментијан, 1970, стр. 221). То га чини лицем и личношћу, заправо све оно што човека чини личношћу за Светог Саву јесу дарови *по образу Божијем* (Капсанис, 2004). Духовно образовање представљало је пут стицања Духа светог, пут покајања, смирења, моралног очишћења, процес непрекидног дијалога живе душе са живим Богом за Светог Саву.

ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ – ПРИПРЕМА ЗА ЖИВОТ

Српска православна црква теоријски се мало бавила питањима васпитања и образовања. Историјски извори указују да се у списима Светог Саве не даје повода за претпоставку о посебно израженој свести о педагошким проблемима, или бар не у оном смислу у којем ми то данас чинимо. Ипак, подразумевала се интерпретација неких идеја на нивоу савремених схватања која су данас присутна у науци о васпитању и образовању.

Као педагог своје земље и свога народа, рад Светог Саве обележен је проблемима просвећивања српског народа. Свети Сава је дуго времена учитељ свега, школски светитељ са идејом „знање је светлост, знање је моћ“ (Свети Сава, 1986, стр. 26). Секундарни извори наглашавају да садржину „духовног живота чини тежња за знањем (*гносисом*)“ (Мајендорф, 2001, стр. 227). Поред ових проблема Свети Сава је схватао васпитање и образовање као припрему за живот (Сенић и Petrović, 2012, стр. 91–92). За време у коме је живио није се могао тражити уобличен васпитнообразовни систем који треба да достигне овај циљ васпитања. Сврсисходније је прихватити неке фрагменте који се односе на васпитнообразовну делатност Светог Саве. Сасвим је сигурно да је Свети Сава изузетно ценио писменост и ученост, те тако подстицао и обавезивао калуђере и монахе да стално читају, уче. Сваки члан манастирске братије требало је се наћи у улози учитеља, али и ученика, јер године не доносе привилегије (данашњи концепт целоживотног учења). Свети Сава је тако указао да свако треба да учи од онога који зна (чиме даје важност колективу) да се „васпитава

неваспитани и неразумни од разумног“ (Свети Сава, 1986, стр. 84).

Својим идејама Свети Сава је поставио темеље времену које долази (Миливојевић, 1996, стр. 378–379). Човека схвата као биће које поседује различите сфере личности, међусобно су одвојене и функционишу свака за себе; упозорава на бескорисност знања које се не користи у практичном делању. Данас можемо казати да су његова размишљања била футуролошка, да је индиректно упозоравао на задатке интелектуалног васпитања који треба да оспособе појединца за развијање „културе интелектуалних активности“ (Branković i Ilić, 2011, стр. 30). Те активности су проткане моралним поукама, попут „дудите творци речи, а не само читаоци“ (Свети Сава, 1986, стр. 46). Ове Савине речи данас указују на идеју о неопходној повезаности моралних правила и моралног акта као сложеног педагошког процеса, сложенијег и од интелектуалног васпитања. Исправно морално понашање је могуће једино ако човек поседује свест о своме знању, ако је усвојено знање усмерено законитостима развоја природе, друштва и човека, упознавању човека са системом моралних врлина и вредности (Branković i Ilić, 2011, стр. 32–33). Дакле, за Светог Саву значајне су оне позитивне моралне врлине и вредности које подстичу христоликоност човекове душе, а не оне негативне које утичу на грех човека који свим силама настоји да га ођаволичи, да у души његовој потисне христоликоност, а измами *ђаволикоси* (Поповић, 2004). За морално формирање личности важне су и методе моралног васпитања, попут поучавања, уверавања, а посебно методе спречавања непожељних моралних понашања и деловања када је реч о обоголичењу.

С обзиром на то да интелектуално васпитање, заједно са задацима и садржајима представља једну од битних основа сваког васпитања, Свети Сава је указао на важност избора садржаја учења. Неопходно је да „при примању речи“ [...] васпитаник не остане на „механичком памћењу, тако уобичајеном у то време“ (Свети Сава, 1986, стр. 46), већ да га упуту како да размишља, како да стечено знање има своју примењивост у свакодневном животу. Оно што ми данас подразумевамо под дидактичким принципом активности, Свети Сава је сасвим сигурно познавао бар у смислу практичне вредности тог теоријски формулисаног става. Посебно је важан његов „дидактичко-методички спис“ (Илић и Михајловић, 2016, стр. 67), који је први такве врсте код нас. У њему Свети Сава даје *Уџуиџсџива како џреда држџиџи џсалџиџр*. Сматрао је да

сваки члан манастирске братије треба да се нађе у улози учитеља, али и ученика, јер године не доносе привилегије, с обзиром да свако треба учити од онога који зна. Израда упутства могла је имати и „практичну функцију, наравно поред примарне, теолошке“ (Миливојевић, 1996, стр. 380). Такође, и метода самоизграђивања заузимала је истакнуто место у схватањима Светог Саве, као један од путева остваривања интелектуалног васпитања. Самоизграђивање је подразумевало властиту активност, унутрашњу мотивацију, изражену дисциплину и самоконтролу у жељи да се христолико живи. Стога је Свети Сава својом скромношћу и тежњом да учи, да усавршава своје властите могућности, константно незадовољан знањем које поседује (Црњански, 1988). То је разлог што негује идеал учености и образованости као циљ образовања (Миливојевић, 1996; Поткоњак, 2015). Наравно, то је био динамичан циљ коме се перманентно мора тежити, захваљујући човеку који исказује љубав према ближњима, учествује у активностима протканим моралним поукама у жељи да христолико живи.

Поред образовања, важан педагошки проблем који се назире у списима Светог Саве је васпитање. Свети Сава је писао о смислу живота човека, васпитања које је један од основних чинилаца његовог развоја као људског бића и личности усмерене на постизање тог смисла живота (Поткоњак, 2015). За Светог Саву је важно да човек током живота служи Богу, да стекне његову благодат и блаженство Божије и постигне крајњи циљ и смисао свога постојања, а то је христоликост. Човек за Светог Саву треба да схвати да је „овоземаљски живот само припрема за вечни живот“ (Сенић и Petrović, 2012, стр. 92), да на путу којим идемо нисмо сами, јер имамо своје заштитнике и заступнике. Они нам могу помоћи да идемо правим, божанским путем, али главни терет и одговорност је на човеку.

Сваки човек у својим подвизима за Светог Саву води добру, верује у Бога, понаша се „мудро и будно у животу“ (Свети Сава, 1986, стр. 109), чини све што је Богу мило. Заправо човек је слободан да себи свесно бира пут којим ће у свом животу ићи, али га на том путу чекају искушења. Сва та искушења човек може да преброди ако „журећи кроз уска врата и тескобни пут који води у вечни живот“ (Свети Сава, 1986, стр. 105) човек човека поштује, уважава, помаже, један другоме тегобе носе (Свети Сава, 1986). Свети Сава указује да је „Бог светлост и добро [...]“, те ако се окрене од Бога човек прихвата „таму и зло“ (Свети Сава, 1986,

стр. 129). Предност даје духовном уздицању које значи потпуну прихваћеност хришћанско-православних вредности, с обзиром на то да сав човеков труд почиње од самовласности. Самовласност је способност (*faculty*) људске природе која омогућава да се људи понашају на „недетерминисан начин, да нико не може присилити људско биће да учини нешто што оно, свесно или несвесно није одлучило да учини“ (Говорун, 2011, стр. 19). Ова способност урођена је сваком људском бићу и повезана је са Савиним моралним врлинама, које су „неодвојиве од христоликог блистања“ (Христу, 1997, стр. 257). Такође, Свети Сава није посматрао човека само као члана калуђерске бротије у својим типцима. То се односило и на друге заједнице у којима човек живи, од породице чији чланови треба да христолико живе (Вујић, 1935), па све до заједница везаних за цркву, народ, државу. Сматрао је да у таквој заједници сваки човек има своје обавезе и дужности, које мора испуњавати, не избегавајући их, не чинећи штету другима. За Светог Саву потребна је искрена вера, молитва, дела, смиреност, одређено понашање и одношење према Богу и другим људима, на које је указао у својој *Бесеги* у Жичи.

Врлине у васпитању које Свети Сава наводи су исповедање, опраштање, богољубно испуњавање свега што Господ заповеда, саосећајност, смиреност, блаженост, кроткост. Овим врлинама треба додати и добротинство, правду, правичност, истину, истинољубивост, стрпљивост, скромност и рад, самовласност, родољубивост (Црњански, 1988). Љубав и слобода су примарне врлине и представљају основу свих осталих сажете у исказу „љуби Господа бога свога“ (Свети Сава, 1986, стр. 131). Да би се подстицале ове врлине Свети Сава саветује истинско исповедање које води до чистог душевног здравља (Свети Сава, 1986, стр. 114–115), исповедање пред самим собом, али и пред другима. Тако човек постиже христоликоост свога бића, своје душе и заслужује бесмртност у царству Божијем. С правом се може казати да развијање таквих људских врлина чини садржај светосавског васпитања човека и богочовека. Отуда се и једно и друго могу узети и као ближе одреднице циља васпитања, односно као конкретни задаци васпитања човека у светосављу.

Рад, чињење, активност човека у животу, молитве, духовно бдење постом и самоћом (подвизавању) имају пресудну улогу, воде истини, смирењу и љубави према свим људима, у православљу, а онда и светосављу. Може се казати да васпитање треба током живота пружити помоћ човеку да сам бира прави пут, да уме

да схвати и одабере добро, светлост ка Богу, цркви која помаже људима да постигну смисао свога постојања, а то је христологија (Свети Сава, 1986). Вера за Светог Саву не признаје пасивност, неактивност. Она тражи веровање, чињење, ангажовано претварање сопствених речи у дела. Једна од највећих мана на које указује Свети Сава је лењост (тела и духа). Ипак сматра да човек не може увек на прави начин да се одупре искушењима, како телесним тако и духовним. У таквим случајевима, да би се човек вратио на прави пут врлине, треба заједница (калуђерска и друге) да примени васпитне казне. За Светог Саву богослужбени елементи подразумевали су дисциплиновање у виду различитих васпитних казни (епитимије различитог степена). У својим типцима управо је поклањао посебну пажњу дисциплини, али је строга дисциплинска правила и различите степене епитимије прилагођавао потребама својих монашких колектива (Свети Сава, 1986, стр. 18–19).

Свети Сава у својим педагошким погледима на васпитање поштује принципе православне педагогије. Принципи васпитања у духу хришћанске антропологије указују да васпитање помаже „човеку да се припрема за земаљски и за вечни живот“ (Zjenjkovski, 1935, стр. 326). Важно начело православне педагогије које има доминантну улогу у Савиним педагошким погледима на васпитање јесте начело духовности. Представља спој узајамног односа „духа и емпирије у човеку“ (Zjenjkovski, 1935, стр. 327), ствара могућност његовог самоопредељења унутра. Начело греха, које је ушло у човека, у његово биће помоћу „мистичке истоветности свих људи“ (Zjenjkovski, 1935, стр. 328), Свети Сава објашњава чињеницом да сваки човек има мане. Човек их може избећи својом личном активношћу, сопственим спасењем. Принцип потпуне личности важан је за Светог Саву јер човеку допушта да задатак васпитања формулише као откриће његове личности (Zjenjkovski, 1935, стр. 328). Заправо задатак васпитања потребно је „усмерити ка линијама унутрашње хијерархичности у човеку“ (Zjenjkovski, 1935, стр. 328), с тим што је развој личности немогуће одвојити од њеног физичког, психичког или социјалног живота. Принципи васпитања у духу хришћанске антропологије за Светог Саву представљају руководећа начела у васпитању. Доприносе подстицању христологије човекове душе која неминовно води ка Богу и даје могућност његовог самоопредељења, светли душу љубављу према добру и истини.

ЗАКЉУЧАК

У српском народу не постоји ни једна личност која је кроз дуге векове хваљена и вољена као што је то Свети Сава. То је и разумљиво с обзиром на то да је Свети Сава духовни препородитељ српског народа, оснивач народне цркве у српском народу, први њен архиепископ и организатор, најумнији просветитељ народа српског. Такође, Свети Сава је више од једног века званично и незванично патрон и заштитник свих српских школа, први и једини заједнички Свети учитељ све деце. Његов науч се не мења, поуке не застаревају, савети су савремени и универзални. И поред тога што Свети Сава није писао радове педагошког карактера, у ономе што је написао има много реченог о човеку, његовом смислу живота, о односу човека према Богу, другим људима, о његовим врлинама и манама.

Христоликост је као смисао живљења за Светог Саву подразумевала да се на људе делује примером, начином живота и делом, примером учитеља, а не силом, теоријом. Крајњи циљ Савиног христоликог живљења достиже се захваљујући напорима, подвизима, самоограничењима, молитвама, христоликим моралним врлинама и вери у вечни живот. Свети Сава је неговао идеал учености и образованости као циљ образовања, који је динамичан и коме се перманентно мора тежити. Овај идеал могуће је достићи захваљујући човеку који исказује љубав према ближњима, учествује у активностима које су проткане моралним поукама заједно са унутрашњом мотивацијом и методом самоизграђивања. С правом се може казати да су за Светог Саву циљеви васпитања и образовања тежили моралним врлинама и вредностима које подстичу христоликост човекове душе, док принципи васпитања представљају руководећа начела у васпитању која их воде до тог циља. Принципи васпитања вежу васпитаникову душу са црквом и хране је даровима одозго, о чијој важности Свети Сава указује у својој *Беседи* у Жичи.

Педагошке импликације педагогије светосавља дају нам за право да се у нашем систему васпитања и образовања негују особине које су красиле Светог Саву. Поставља се питање на који начин васпитавати васпитаника данас, како му помоћи да пронађе пут, истину и живот, и на који начин ми, одрасли, можемо стећи Савину духовну дисциплину, захваљујући којој бисмо истински помогли младим људима у њиховом духовном одрастању. Једно је сигурно, а то је да пожељне особине или божанске врлине наставника, попут искрене опредељености и оданости позиву, љубави према васпитаницима, оптимистичком ставу према раду и

животу, отворености за нова сазнања, кооперативности и организованости, могу допринети стицању Савине духовне дисциплине. Могућност за то данас даје веронаука, као школски предмет у основним и средњим школама. Има за циљ верско образовање и васпитање ученика, пружање целовитог религијског погледа на живот, слободно усвајање духовних вредности којима је тежио Свети Сава.

- ЛИТЕРАТУРА Алексић, С. (2019). Допринос Светог Саве херменеутици. *Црквене сѣудује*, 16, 311–327.
- Амфилохије Радовић (1993). *Основи љавославној васѣићања*. Врњачка бања: Св. Симеон Мироточиви.
- Амфилохије Радовић (2006). *Свећи Сава: љринц и љросвећићел*. Цетиње: Светигора.
- Бановић, А. (1952). *Посѣанак и развој европских универзићел*. Београд: Штампарија Народне банке ФНРЈ.
- Богдановић, Д. (2008). *Свећи Сава. Сабрани сѣиси*. Београд: Просвета.
- Бојовић, Д. (2002). *Молићве Свећој Саве*. Ниш – Косовска Митровица: Центар за црквене студије – Филозофски факултет.
- Branković, D. i Ilić, M. (2011). *Uvod u pedagogiju i didaktiku*. Ванја Лука: Comesgrafika.
- Влахос, Ј. (2003). *Госѣоде, ко је човек? Православна анљроѣолоѣија и љајна личносѣи*. Београд: Образ светачки.
- Вујић, В. (1935). Педагогија Светог Саве. *Учићел*, 5, 336–340.
- Вукићевић, Н. (1867). Српске народне школе пре десет година и данас. *Школски лист*, 16, 250–300.
- Говорун, К. (2011). Два значења слободе у источно-светоотачком предању. *Богословље*, 1, 8–19.
- Граорац, И. (1997). *Свећи Сава и школа*. Приштина: Грачаница.
- Доментијан (1970). Живот светога Саве од Дометијана. У: Д. Павловић (прир. и ур.), *Сѣара српска књижевносѣ I (117–309)*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга.
- Дурковић-Јакшић, Љ. (1977). Прилог историји лика Светог Саве као заштитника српских школа у Високој школи у Београду. У: Ј. Бојовић (прир. и ур.), *Свећи Сава, сѣоменица љоводом осамсѣоодишњице рођења 1175–1975*. Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Илић, М. и Михајловић, Т. (2016). *Исѣорија националне љедаѣије*. Бања Лука: ППГД Комесграфика д. о. о. Бања Лука.

- Јевтић, јеромонах др А. (1977). *Из дојословља Свештој Саве – Жичка беседа Свештој Саве о њравој вери*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.
- Капсанис, А. Г. (2004). *Обожене – циљ човековој живоји*. Београд: Задужбина Светог манастира Хиландара.
- Коларић, И. (2004). *Харизма и миш Свештој Саве Српској*. Чачак: Легенда.
- Марјановић-Душанић, С. (2004). Молитве светих Симеона и Саве у владарском програму краља Милутина. *Зборник радова Византолошкој инститиуи*, XLI, 235–250.
- Мајендорф, Ц. (2001). *Византјско дојословје*. Београд: Плато.
- Маројевић, С. (2016). *Слобода – људав – ѡајња: ејзисѡнцијализам и хришћансѡво у Дијалоју* (необјављена докторска дисертација). Православни Богословски факултет, Универзитет у Београду.
- Мандзаридис, Г. (2003). Обожене човека по Св. Григорију Палами и православном Предању. *Зборник радова о Св. Григорију Палами, Православје и мисѡика Свештоји у Београду*, 48, 345–366.
- Миливојевић, А. (1996). Време, личност и просветитељски рад Светог Саве. *Насѡава и васѡијање*, 2, 371–386.
- Обрадовић, Д. (1985). *Живоји и ѡрикљученија*. Београд: Матица српска.
- Павловић, М. (1998). *Анѡолојија српској ѡеснишѡва од XI века до данас*. Београд: Просвета.
- Петровић, М. (1995). *Самосѡалносѡ Цркве и Државе ѡо законима Свештоја Саве*. У: К. Миловановић, Д. Калезић (прир. и ур.), *Свешти Сава (143–148)*. Београд: Народно дело.
- Поповић, Ј. (2004). *Дојмајѡика Православне Цркве, Том II*. Београд: Задужбина „Свети Јован Златоуст Аве Јустина Ђелијског и манастир Ђелије код Ваљева“.
- Поповић, Ј. (2014). Светосавска философија просвете. У: Д. Сандо (прир. и ур.), *Српско-ѡедајошка кајихејска мисао (7–10)*. Београд: Православни Богословски факултет – Педагошко-катихетски институт.
- Поткоњак, Н. (2012). *Педајојија у Срба*. Београд: Едука.
- Поткоњак, Н. (2013). Седам „божанских врлина“ и „седам смртних грехова“ у педагошком раду наставника (вероучитеља). *Вероучишѡ у школи*, 5, 98–105.
- Поткоњак, Н. М. (2015). Будимо људи, Циљ васпитања у Православљу – Светосављу. Београд: Српска академија образовања. Преузето са: <http://www.sao.org.rs/documents/2016/Pedagogijapravoslavlja.pdf>
- Парлић-Божовић, Ј. (2011). *Исѡрија ѡедајошких идеја у Срдији*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет.

- Продић, С. (2013). *Савино жићије Свѣиої Симеона Мироиочивої као исторјјски извор*. Шибеник: Фондација Студеница.
- Сандо, Д. и Живковић, И. (2015). *Православна његајоїија*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.
- Свети Сава (1986). *Садрани сїиси*. Београд: Просвета–СКЗ.
- Сладоје Бошњак, Б. (2019). *Теоанїроїолошки асїекїиї у васїиїању*. Београд: Јасен.
- Ступар, В. (2015). Боголиконост и слобода у педагогији Цркве. *Годишњак*, 14, 90–95. doi: 10.7251/CPBFSVO090S
- Тасић, М. (2018). *Живоїоїииси срїских великана: Досиїеј Обраговић*. Београд: Riniger Axel Springer d. o. o.
- Теодосије (1966). *Живої Свѣиої Саве*. Београд: Матица српска – СКЗ.
- Трнавац, Н. (2012). *Лексикон исторјје његајоїије срїскої народа*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ђоровић, В. (1995). *Пегесей леїенди о Свѣиом Сави*. Горњи Милановац: ЛИО.
- Христу, П. (1997). *Тајна доїа – Тајна човјека*. Београд: Хелнид.
- Црњански, М. (1988). *Свѣиї Сава*. Шабац: Глас Цркве.
- Zjenjkovski, V.V. (1935). Principi pravoslavne pedagogike. *Učitelj*, 6, 326–330.
- Pešić, J. (2006). Kritičko mišljenje između pomodarstva i promišljanja: ka teorijskom utemeljenju koncepta. *Psihologija*, 36 (4), 411–423.
- Hothersall, D. (2002). *Povijest psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Cenić, S. i Petrović, J. (2012). *Vaspitanje kroz istorijske epohe. Knjiga prva*. Vranje: Univerzitet u Nišu, Učiteljski fakultet u Vranju.
- Šmaus, A. (2011). *Studije o južnoslovenskoj narodnoj epici*. Београд: Zavod za udžbenike.

TATJANA V. MIHAJLOVIĆ

MILE Đ. ILIĆ

UNIVERSITY OF BANJA LUKA

FACULTY OF PHILOSOPHY

REPUBLIKA SRPSKA, BiH

SUMMARY

CHRISTLIKENESS OF SAINT SAVA'S PEDAGOGY

Among the Serb people, Saint Sava was an educator, the teacher of everything in life. The authors believe that one can speak of the pedagogy of Saint Sava on the condition that the term of pedagogy is understood in its broader sense, rather than as a technical and

modern term for a scientific discipline. However, any pedagogy, in its broader sense, relies on the understanding of the human essence, human life, world in which a human being lives. Saint Sava can then be justifiably viewed as a pedagogue in the sense of the contemporary rationalist educator.

The primary and secondary sources of study explicitly show that Saint Sava was destined to take, through historical eras, upon himself the „deposits“ of ideas, thoughts, beliefs revealing underneath, irrespective of the influences, a genuine saint, the educator of his country and his people. Sava's escape to the monastery meant his departure to the spiritual discipline, asceticism, solitary world from the realm of which comes light, brought about by laborious and strenuous exploits thanks to the Christ-like lifestyle. Terminologically, the word Christlikeness implies a human being as a genuine Christ-like being, Christlikeness of the soul, sanctity and inviolability of his personality that Saint Sava pursued. The pedagogy of Saint Sava has the characteristics of Christlikeness, which is reflected in the directly or indirectly formulated objective of the education of a human being—orthodox believer that possesses, and nurtures, Christ-like qualities. The paper includes the main characteristics of the Saint Sava's pedagogy that seeks its own essence in endlessly moving closer to sanctity through efforts, exploits, co-limitations, prayerful moods, and belief in eternal life, or, in a word, through the Christ-like lifestyle, and thereby also education of children, young, and adults in the spirit of deification and orthodox Saint-Sava-like enlightenment.

From the futurological point of view, the goal of the Orthodox pedagogy for Saint Sava included an optimal implementation of implicit educational and functional tasks with the desire to nurture, through education, the traits such as philanthropy, sense of justice, truthfulness, patriotism, and the love of Christ that are almost disappearing in our era.

KEYWORDS: Christlikeness; principles of Orthodox pedagogy; pedagogy of Saint Sava.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons

Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 |

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).